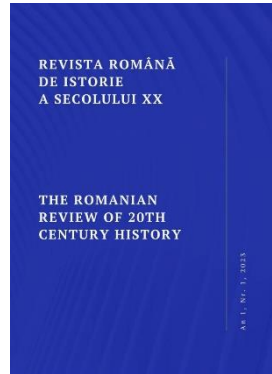

Revista română de istorie a
secolului XX
•
The Romanian Review of 20th
Century History

No. 1/2023

Extract from `Recenzii și note bibliografice` section of no.1/2023 issue

URL: <https://revista.cis20.ro/rrisxx-1-2023/>

Published under the aegis of the [Centre for 20th century history](#), Faculty of History,
"Alexandru Ioan Cuza University" of Iași

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2023
ISSN 3008 – 5071

Elena Mușat, Laura Dumitru (editori), *Constantin Diamandi, ministru al României la Petrograd*, vol. I, *Memorii, corespondență diplomatică: 1914-1915*, vol. II *Corespondență diplomatică: 1915-1916*, Vol. III, *Corespondență diplomatică: 1917-1918*, studii introductive Daniel Cain, București, Arhivele Naționale ale României, 2020-2022, 577 p., 351 p., 723 p.

Volumele de documente, *Constantin Diamandi, ministru al României la Petrograd*, lansate de către Arhivele Naționale ale României, reprezintă o contribuție însemnată pentru cunoașterea activității lui Constantin Diamandi din capitala Rusiei. De asemenea, misiunea de la Petrograd a fost un capitol important al carierei lui Diamandi și o pagină importantă a istoriei naționale, care acum ni se prezintă sub forma a trei cărți, pline de documente, ce pot fi la îndemâna oricărui cititor.

Colecția de documente, pusă la dispoziție de către editorii Elena Mușat și Laura Dumitru, nu reprezintă un demers inedit. Precum este menționat chiar în „Nota asupra ediției”, au mai fost publicate volume de documente privind activitatea lui Diamandi în timpul Marelui Război – pot fi menționate astfel volumele editate de: Vadim Guzum, *Intrarea României în Primul Război Mondial: negocierile diplomatice în documente de arhive ruse*, publicată în 2016 și Gheorghe E. Cojocaru, Tudor-Eugen Scifos, *Legăția română la Petrograd: 1914-1918. Documente*, vol. 1, în *Documente privind istoria românilor*. Colecția Euxodiu Hurmuzachi, seria a III-a, co-editat sub egida Academiei Române în 2018. Cu toate acestea, spre deosebire de celelalte demersuri, aceste trei volume reușesc să ne pună la dispoziție, în mare parte, un adevărat dialog diplomatic, desfășurat în perioada 1914-1918, între ministrul plenipotențiar de la Petrograd și Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri de la București.

Fiecare volum conține o introducere amplă, realizată de către istoricul Daniel Cain, director al Institutului de Studii Sud-Est Europene, în care găsim o prezentare a evenimentelor politice internaționale de la începutul secolului al XX-lea, care și-au pus amprenta asupra relațiilor ruso-române și implicit asupra activității lui Diamandi. De asemenea, regăsim și un portret al ministrului plenipotențiar. Ne este dezvăluit astfel că trimisul extraordinar de la Petrograd s-a născut la Idrici,

Roșiești, Bărlad și că familia sa se trăgea din marele neam Iamandi ce avea origini grecești. Cititorii pot afla cum relația pe care C. Diamandi și-o crease cu Ion I. C. Brătianu, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine începând cu finalul anului 1908, în timpul cât diplomatul ocupase funcția de secretar general interimar al Ministerului Afacerilor Străine, avea să-i influențeze în mod decisiv cariera. Din acest punct, traseul diplomatic avea să-l îndrepte pe Diamandi, ca șef de misiune, spre legațiile de la Sofia (1909-1911), Roma (1911-1914) și, într-un final, Petrograd (1914-1918).

Cu fiecare volum publicat aflăm cum activitatea ministrului plenipotențiar din capitala Rusiei capătă nuanțe și evoluează sub impactul unui context internațional aflat într-o continuă schimbare. Ultimatumul austriac trimis Serbiei avea să-l găsească pe Diamandi printre ambasadorii Marilor Puteri. Noua situație creată pe plan european avea să scoată în evidență valoarea geostrategică a României într-un potențial conflict european de anvergură. În aceste condiții, poziția diplomatului român la Petrograd a căpătat „greutate”. Negocierile cu partea țaristă au implicat o comunicare constantă cu Ion I. C. Brătianu. Tratatul ruso-român s-a finalizat, într-un final, cu semnarea, în toamna anului 1914, a așa-numitului acord Diamandi-Sazonov. Intrarea României în război și problemele care au rezultat ca urmare a slăbiciunii armatei române pe front și a unui aliat dificil, aflat el însuși într-o situație militară grea, sunt bine explicate ceea ce dă logică informațiilor regăsite în cadrul telegramelor schimbate între Petrograd și București.

După „Introducere” urmează o „Notă asupra ediției” în care editorii ne prezintă informații despre sursele arhivistice, memorialistice și despre fiecare carte în parte, precum și despre ceea ce și-au propus să ne dezvăluie prin intermediul acestor volume. Aflăm astfel că s-a dorit „prezentarea activității unor personalități care au contribuit substanțial la crearea României Mari”. De asemenea, sunt prezentate și informații despre istoricul arhivei Constantin Diamandi și modul cum au fost inventariate documentele. Fără să facem un studiu prealabil al volumelor, suntem informați că fiecare carte conține câte un indice antroponimic și un indice toponimic și că anexele, inserate către final, conțin multe fotografii ale documentelor, hărți și fotografii ale diplomatului și politicienilor români.

Recenzii și note bibliografice

Primul volum, publicat în anul 2020, este unul consistent, are 577 pagini, și este împărțit în două secțiuni. Prima parte conține memoriile lui Constantin Diamandi, iar a doua este alcătuită din documente arhivistice. Amintirile diplomatului ating misiunea sa de la Roma pe care o caracterizează ca fiind „o lume animată de sentimente”, „finețe” și „cordialitate” și continuă cu primele momente pe care acesta le-a petrecut în capitala țaristă. Deși autorul și-a așternut pe foaie propriile memorii, acesta a adăugat și elemente de natură politico-diplomatică în care a încercat să explice evenimentele la care a fost contemporan. Pentru a crea o atmosferă cât mai dramatică, amintirile sale sunt presărate cu detalii plastice și de ordin istoric.

Memoriile păstrate în cadrul Arhivelor Naționale ale României, și puse la dispoziție de către editori, sunt concepute ale textelor publicate de Diamandi în Franța, în *Revue des Deux Mondes*, o serie de patru articole apărute în perioada 1927-1930, cu supratitlul „La Grande Guerre vue du versant oriental”. Textele publicate în cadrul memoriilor lui Constantin Diamandi au următoarele subtitluri: *Marele Război văzut dinspre versantul oriental, Misiunea mea în Rusia. 1914-1918, Zilele fatale, Sigiliile păcii, Războiul, România și Tripla Alianță, Istoria unui tratat, Sentimente și diplomație, Tragedia unei conștiințe, Urcarea pe tron a Regelui Ferdinand, Rusia, Germania, Balcanii, Anglia și Franța, Cum s-a negociat harta României Mari, Negocieri teritoriale, Presiuni străine în România, Afacerea Mamornița, Intrarea României în război, Diplomatul și Memorii.*

Documentele arhivistice sunt precedate de o listă a telegramelor. Fiecare telegramă este însoțită de o scurtă descriere ce are rolul de a facilita studiul. Aflăm astfel că primul volum conține 417 telegrame și rapoarte aferente anilor 1914-1915. Corespondența diplomatică este alcătuită, în mare parte, din telegramele pe care Diamandi le-a trimis lui Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri și Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine și răspunsurile, în mare măsură, venite din capitala României, tocmai pentru ne reda un cadru cât mai complet al comunicării diplomatice Petrograd-București. În tot acest cadru dialogul Diamandi-Brătianu este cel mai important, deoarece între cei doi a fost discutată strategia diplomatică care avea să fie pusă în practică în Rusia. Prezența lui Emanoil Porumbaru este una secundară. Deși era ministru al Afacerilor Străine, rolul său era mult diminuat de

importanța pe care Ion I. C. Brătianu o avea asupra politicii externe românești.

După cum ne indică lista de telegrame, documentele arhivistice provin, în cea mai mare parte, din cadrul ANR, fond personal Diamandi Constantin, dosarele 27, 30, 30 vol. 1-2 și pe alocuri, din cadrul Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe, fond Petersburg, vol. 12, fond 71/1914, E2, Partea a II-a, Petrograd, vol. 33. Documentele sunt prezentate într-o ordine cronologică și ordonate pe baza numărului de înregistrare al telegramelor la registratura Legației de la Petrograd, editorii încercând astfel să faciliteze studiul. Lipsa mai multor telegrame, din cadrul ANR, fond Diamandi Constantin, a fost suplinită prin includerea altor documente din cadrul fondurilor Petersburg și Petrograd ale Arhivei Ministerului Afacerilor Externe. Cele mai multe dintre telegrame, care fuseseră inițial redactate în franceză, au fost traduse în limba română. Limba documentului original a fost marcată către sfârșitul documentului, imediat după elementele de cotă arhivistică, doar în cazul celor scrise în limba română, acolo unde nu este menționată fiind vorba implicit despre limba franceză. Datarea telegramelor a fost făcută respectând stilul vechi al calendarului iulian, care se folosea atunci în România și Rusia, dar și cel nou. În subsolul paginilor vom găsi un număr de 827 de note de subsol în care editorii au înserat adnotări și sublinieri ale telegramelor cifrate, explicații cu caracter istoric și despre personalitățile care au participat la evenimente.

Cercetarea actelor diplomatice, publicate în cadrul primului volum, ne introduce în atmosfera primelor momente pe care Diamandi le-a petrecut la Sankt-Petersburg/Petrograd din postura de ministru plenipotențiar. Proaspătul trimis extraordinar român formulează, în acest timp, mai multe telegrame, note și rapoarte în care transmite informații despre vizita președintelui Consiliului de Miniștri al Serbiei, Nikola Pašić la Sankt-Petersburg/Petrograd și despre relația Rusiei în raport cu Imperiul Otoman.

Totuși, documentele arhivistice, incluse în primele pagini ale volumului, nu acoperă decât primele două luni ale anului 1914 și mai apoi, brusc, ne prezintă informații despre ultimatumul trimis de Austro-Ungaria Serbiei, în luna iulie 1914. Urmează, mai apoi, negocierile ruso-române pentru semnarea unui acord militar. Tratatивele

ocupă un spațiu larg în cadrul actelor diplomatice, Diamandi trimițând la București telegrame, note și rapoarte foarte bine documentate despre modul în care Rusia privea noua criză și cum se plasa ea în raport cu celelalte puteri ale Antantei și cu Puterile Centrale.

Observăm astfel că negocierile ruso-române s-au desfășurat în paralel. La București, prin intermediul trimisului rus, Stanislaw Poklewski-Koziell, și la Petrograd, între Diamandi și Serghei Sazonov. Chestiunile cele mai importante ale negocierii erau discutate de Diamandi, cu Brătianu, la București, urmând ca modificările, informațiile urgente, sau cele de ordin secundar, să fie telegrafiate. Din acest motiv, ministrul plenipotențiar român a făcut multe călătorii în România. Negocierile s-au încheiat la 19 septembrie/2 octombrie 1914, prin intermediul acordului secret româno-rus, care va fi cunoscut ca „Acordul Sazonov-Diamandi”. România obținea, în schimbul neutralității, garanții similare pe care Rusia le-ar fi dat statului român, la începutul negocierilor, doar în schimbul intervenției armate.

Documentul semnat de Diamandi a reprezentat primul act diplomatic semnat de o mare putere, în care se stipula dreptul României de a reuni teritoriile locuite de o majoritate românească. Convenția semnată cu partea rusă a reprezentat fundamentul pe care s-au derulat negocierile ulterioare dintre București și Petrograd din 1915 și 1916. Înțelegerea dintre cele două state a reprezentat un succes pentru Ion I. C. Brătianu și pentru diplomația română și a creat un „culoar” care să permită, mai apoi, diplomatului român să exploateze starea de nesiguranță care domnea printre autoritățile ruse de la Petrograd.

Începând cu anul 1915, în condițiile slăbiciunii armatei ruse de pe front, Rusia a presat România pentru ca aceasta din urmă să intre în război. Documentele ne prezintă un diplomat foarte implicat în această problemă. Ministrul plenipotențiar român nu a fost doar un simplu executant al sugestiilor trimise de Brătianu. Între cei doi a existat o colaborare strânsă. Diamandi și-a expus propriile păreri cu privire la pretențiile teritoriale ale României și la strategia de negociere. De cealaltă parte, Brătianu i-a destăinuit diplomatului toate problemele cu care se confrunta la București.

Cel de-al doilea volum, publicat în 2021, nu este la fel de consistent ca primul, având doar 351 de pagini. Acesta conține 269 de

telegrame și, spre deosebire de primul, a rezervat spațiu doar corespondenței diplomatice. Documentele provin din cadrul Arhivelor Naționale ale României, fond personal Diamandi Constantin, dosar nr. 30, vol. 2. Putem observa și câteva documente pe care editorii le-au extras din cadrul fondului Petrograd, Politica internă (1906-1917), vol. 3 și din cadrul fondului Petersburg, vol. 12, de la Arhivele Ministerului Afacerilor Externe. De remarcat este prezența, într-un număr însemnat, a telegramelor din cadrul Colecției 50, dosar 5918, alcătuite din „Documente elaborate de organele represive despre activitatea P.C.R. și a organizațiilor de masă revoluționare”. Precum ne explică editorii, această colecție a fost alcătuită din documente extrase, din motive ideologice, din fondurile și colecțiile cărora le aparțineau și care, mai apoi, a fost dată în gestionarea ISISP. După căderea regimului comunist, aceste documente au fost readuse în atenția cercetătorilor.

În cadrul celui de-al doilea volum găsim un număr de 488 note de subsol ce conțin explicații despre personalitățile care au participat la evenimente, diplomați, oameni politici, oferind o bună și facilă ghidare tuturor cititorilor.

Corespondența diplomatică cuprinde perioada 1915-1916. Pentru Diamandi, 1915 a fost anul îndoielilor și al marilor neliniști. Negocierile ruso-române s-au intensificat, dar armata rusă dădea semne de mare slăbiciune pe câmpul de luptă. Problemele pe care armata rusă le avea pe front au fost transmise în cadrul unor lungi rapoarte și telegrame către București. Folosindu-se de problemele pe care rușii le aveau pe front, Diamandi a căutat să obțină mai mult din negocierile teritoriale. Trimisul extraordinar a propus strategii, proiecte și a căutat sprijin printre diplomații aliați. Pe fondul eșecurilor militare rusești de pe front, Diamandi a transmis Bucureștiului rapoarte în care a descris, în detaliu, situația societății ruse aflate în plină criză. Într-o telegramă trimisă către București, Diamandi avea să menționeze că „Rusia traversează una din cele mai critice faze din istoria ei”. Punctul culminant al celui de-al doilea volum l-a reprezentat perioada ce a precedat intrarea statului român în Marele Război. În cadrul corespondenței diplomatice sunt prezentate negocierile româno-ruse care se precipită și devin din ce în ce mai incisive, ajungând în punctul critic în timpul incidentului Mamornița. După intrarea României în război, documentele diplomatice ne prezintă

demersurile pe care trimisul extraordinar român le-a făcut pentru ca armata română să beneficieze de cât mai mult sprijin militar și logistic din partea Rusiei.

Al treilea volum al ediției de documente Constantin Diamandi, ministru al României la Petrograd, este cel mai consistent, conținând 723 de pagini. Deține, de asemenea, un număr de 646 de telegrame și rapoarte aferente anilor 1917-1918. Documentele provin din cadrul Arhivelor Naționale ale României, fondul Casa Regală. Diverse, Colecția 50, colecția Documente Muntenești, fiind completate cu telegrame din cadrul Arhivei Ministerului Afacerilor Externe, fondul 71 și fondul Petrograd. Conține și un număr de 906 note de subsol, toate pline de informații, adnotări și sublinieri ale telegramelor cifrate, explicații cu caracter istoric și despre personalitățile care au participat la evenimente.

Debutul corespondenței diplomatice din ultimul volum ne prezintă un dialog Diamandi - Brătianu și Diamandi - Take Ionescu. Prezența lui Take Ionescu este un element de noutate și dinamism. Take Ionescu se dovedește a fi foarte interesat de cum funcționează statul rus. Numărul mare de documente diplomatice, prezente în acest volum, ne oferă detalii interesante de la Petrograd.

Documentele diplomatice surprind călătoria lui Ion I. C. Brătianu la Petrograd, la 19 ianuarie 1917, însoțit de către principele Carol. Misiunea celor doi era de a-l convinge pe țar să oprească retragerea armatei rusești și să înceapă împreună cu armata română o puternică ofensivă. La 2 martie 1917, C. Diamandi a telegrafiat la Iași că țarul Nicolae al II-lea a abdicat. În contextul schimbării de regim, Ion I. C. Brătianu, împreună cu generalul Prezan, au călătorit din nou la Petrograd pentru a discuta despre continuarea colaborării militare de pe front. În tot acest timp, Diamandi a transmis telegrame în care a descris fiecare fază a revoluției și modul în care bolșevicii preluau puterea, precum și incapacitatea guvernului provizoriu de a îi opri. Diplomatul român a observat, cu mare îngrijorare, că bolșevicii doreau să încheie o pace separată cu germanii, chiar dacă aceasta avea să fie una rușinoasă.

Relația complicată pe care Legația română de la Petrograd a avut-o cu noile autorități bolșevice se regăsește și ea în documentele prezente în ultimul volum. Diplomatul i-a relatat lui Ion I. C. Brătianu detaliile încarcerării sale și a membrilor Legației de către bolșevici,

despre confiscarea Tezaurului, despre intenția Sovietului de a declara război României și despre plecarea corpului diplomatic român din Rusia.

Colecția de documente dedicată lui *Constantin Diamandi, ministru al României la Petrograd*, lansată de către Arhivele Naționale ale României reprezintă o contribuție însemnată pentru cunoașterea activității fostului ministru plenipotențiar din capitala Rusiei. De asemenea, informațiile de natură istorică, care pot fi găsite în cele trei volume de documente, sunt surse valoroase de documentare și de studiu, reprezentând un aspect important al istoriei naționale. Printr-un efort susținut, editorii au selectat acte diplomatice și au pus la dispoziția cititorului nu numai documentele traduse, ci au facilitat studierea lor prin introducerea mai multor instrumente de orientare. Nu în ultimul rând, contribuția „Studiului introductiv”, realizat de Daniel Cain și completat de „Nota asupra ediției”, redactată de către editori, au rolul de a ne introduce în contextul istoric și de a ne ușura înțelegerea memoriilor și corespondenței diplomatice.

Ionel DOCTORU*

Noțiuni de drept internațional maritim și fluvial (1915), ediție îngrijită de Adrian-Bogdan Ceobanu și Constantin Ardeleanu, prefață de Bogdan Aurescu, București, Editura Militară, 2022, 201 p.

Așa cum aflăm din *Nota asupra ediției*, manuscrisul reprodus în *Noțiuni de drept internațional maritim și fluvial (1915)* nu l-a avut ca singur autor pe Nicolae Docan, fost judecător, șef al serviciului contencios al Primăriei Iași, diplomat, secretar general al Ministerului Afacerilor Străine și membru corespondent al Academiei Române. La elaborarea documentului au participat experți în domeniile acoperite de manuscris, din Ministerul de Război (Marele Stat Major și Direcția Marină) și Curtea de Apel București. Contribuțiile acestora au fost reunite și completate de Nicolae Docan.

La fel ca și manuscrisul care stă la baza sa, volumul *Noțiuni de drept internațional maritim și fluvial (1915)* este compus din mai multe contribuții care prezintă, pe lângă *Nota asupra ediției*, contextul elaborării

* Doctor al Facultății de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.